

УДК 340.1

ПРАКТИКА ВИПРАВЛЕННЯ ЗАКОНОТВОРЧИХ ПОМИЛОК

Є. П. Євграфова

*кандидат юридичних наук,
докторант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

*Закон – продукт праці людини і її інтелекту,
він набуває гідності за умови хорошої підготовки
законопроектувальника і страждає дефектами
за відсутності у нього необхідних знань та навичок*

Роберт Бержерон

Законотворчість є невід'ємною функцією держави. Текст закону — це результат складного пізнавального процесу, що містить розробку концепції, підготовку й експертну перевірку закону, і, звичайно, розгляд та схвалення законодавчим органом влади. Саме в цій галузі законодавець припускається помилок, нехтуючи правилами та стандартами у процесі розробки та прийняття законодавчих актів. Для законотвірчої діяльності ця проблема має велике значення, оскільки зачіпає права і свободи людини і громадянина, руйнує систему гарантій. Багато законотвірчих помилок в Україні було допущено у питаннях приватизації, судоустрою, виборів, іноземних інвестицій, зовнішньоекономічної діяльності, земельних відносин тощо. Між тим, усуваючи та виправляючи одні помилки, законодавець нерідко допускає інші.

Проблема законотвірчих помилок завжди була актуальною в правовій науці, але особливо гостро вона відчувається в процесі формування та оновлення системи законодавства України. Втім, як не прикро, увага досліджуваному питанню здавна приділялася переважно російськими вченими, зокре-

ма, В. М. Барановим, А. С. Дашковим, Т. В. Кашаніною, О. С. Лашковим, О. Б. Лисюткіним, А. В. Лукашовою, Р. К. Надєєвим, С. В. Поленіною, В. М. Сирих, Б. В. Чігідіним. Серед українських вчених до проблеми законотворчих (правотворчих) помилок зверталися Ж. О. Дзейко, В. М. Косович, Б. В. Малишев, В. І. Риндюк, І. Янишина, проте фундаментальні дослідження цього питання у вітчизняній науці поки відсутні.

Поява помилок (тут і далі – курсив автора) в законах (не винятком є й укази глави держави, акти уряду тощо) обумовлена різними причинами, в тому числі й суперечностями в суспільних відносинах, відступом від вимог законодавчої техніки, реалізацією законодавцем неповного, неточного (іноді й спотвореного) знання про предмет, методи та форми правового регулювання тощо. Сучасний стан українського законопроекткування характеризується досить складними організаційними процедурами, низьким рівнем професійності безпосередніх розробників законопроектів, і головне – відсутністю відповідного законодавчого акта, котрий мав би містити відповідні стандарти та встановлювати чіткий алгоритм здійснення законодавчої діяльності, спрямовуючи її на реальне досягнення верховенства права та забезпечення прав і свобод особи й громадянина. Йдеться про прийняття Закону «Про нормативно-правові акти», проект якого неодноразово вносився до Верховної Ради України, був прийнятий, але заветований Президентом України з огляду на необхідність його доопрацювання. Останній варіант цього Закону (проект від 01 грудня 2010 року № 7409) [1] ще 20 травня 2011 року Постановою Верховної Ради України [2] був прийнятий за основу, наприкінці 2012 року – підготовлений до другого читання, та, як здається, в подальшому «загублений» у парламентських коридорах. Все це не тільки свідчить про неефективність законопідготовчої діяльності та низьку якість законопроектів, а й зумовлює неефективність або взагалі неспроможність ухваленого закону врегулювати суспільні відносини відповідно до вимог сьогодення.

Однак досвід країн пострадянського простору (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Туркменістан, Узбекистан) та Європейського Союзу (Литва, Німеччина, Естонія, Швейцарія тощо) доводить, що комплекс питань, пов'язаних із характеристикою законів, вимогами до їх оформлення, а також процесом створення, посідаючи важливе місце у забезпеченні правового регулювання в державі, має унормовуватися законом про нормативно-правові акти.

Як свідчить аналіз законотворчої практики, навіть при всьому бажанні законодавця та незалежно від його намірів, повністю уникнути помилок у

законах не вдасться ніколи. Різноманітність законотворчих помилок за змістом і формою їх вираження в нормативних приписах дає підстави стверджувати, що помилка помилці не рівня. Від законотворчих помилок слід відрізняти порушення (закладені у зміст нормативно-правового акта), що є наслідком недостатньо розвиненої правової свідомості та низького рівня правової культури, а також поширення правового нігілізму. На відміну від помилки, такий правопорушуючий акт виявити не складно, він завжди є результатом усвідомленої діяльності того чи іншого суб'єкта нормотворення, котрий за допомогою прийняття такого акта визначає зміст і цілі регулювання з питань, що (як правило) не належать до його компетенції. Не маючи правових підстав і створюючи лише їх видимість, такі акти видаються, в тому числі виходячи з тієї чи іншої доцільності. Не останнє місце серед таких належить так званим лобістським законам, що обстоюють корпоративні, егоїстичні інтереси обмеженого кола осіб (певних бізнес-груп, «сімей» тощо). Між тим законотворчі помилки усвідомлюються лише після їх виявлення у процесі реалізації закону, найчастіше – при настанні негативних наслідків його дії. Отже, під законотворчою *помилкою* визнають такий відступ від вимог законодавчої техніки, логіки або граматики, що знижує якість закону, викликає утруднення у тлумаченні змісту його норм і перешкоджає їх реалізації [3, с. 197]. При цьому відмінною рисою такої помилки є її добросовісність, у протилежному випадку матиме місце свідоме порушення законодавця, про що йшлося вище.

Чи можна стверджувати, що, здійснюючи перевірку законів на предмет їх відповідності Конституції, орган конституційної юрисдикції (Конституційний Суд України) долає помилки, яких припустився законодавець у процесі прийняття законів? Йдеться про можливість їх виправлення шляхом прийняття Конституційним Судом України відповідних рішень, у зв'язку з чим важливо з'ясувати зміст термінів «подолати» й «усувати».

У словнику української мови [4, с. 753] під терміном «подолувати» (подолати) пропонується розуміти такі дії: перемагати, переборювати різні перешкоди; справлятися з чим-небудь таким, що вимагає фізичних зусиль; проходити, пропливати і т. ін. якусь відстань (звичайно велику або з перешкодами); переборювати труднощі при вивченні, освоєнні чого-небудь.

Новий тлумачний словник української мови [5, с. 499–500] під цим терміном пропонує також розуміти знищення когось, щось у боротьбі.

Отже, термін «подолання» в контексті досліджуваної проблеми має охоплювати не тільки вилучення із нормативного акта (*знищення*) помилкових положень, а й відповідне заповнення прогалини, що утворилася

(на кшталт роботи над помилками, що передбачає викладення виконуваного завдання наново, за відповідними правилами, без помилок).

На відміну від терміна «подолати», термін «усувати» охоплює лише доведення чого-небудь до зникнення, припинення існування; ліквідації [6, с. 652].

Таким чином, враховуючи наведений зміст застосовуваних термінів, можна стверджувати, що усунення законотворчої помилки Конституційним Судом України не є її повним подоланням, оскільки це означало б виправлення (заміну) в законі помилкового положення на таке, що не суперечить Конституції, саме органом конституційної юрисдикції. Проте така діяльність, як відомо, не належить до повноважень Конституційного Суду України, оскільки фактично є встановленням нових нормативно-правових приписів, а це є виключною прерогативою законодавця. Виправлення Конституційним Судом України законотворчих помилок полягає в їх юридичному і фактичному виключенні із закону, тобто їх усуненні. Обов'язок же законодавця – внести в закон відповідні та необхідні поправки, усунути пробіл, що у ньому утворився. Таким чином, кожен із цих органів державної влади виконує властиві тільки йому функції, спільним результатом здійснення яких має бути *подолання законотворчої помилки*.

Згідно з Конституцією України Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції законів та інших правових актів і дає офіційне тлумачення Конституції та законів України (ст. 147, ст. 150). Закони, інші правові акти, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про неконституційність цих актів (ст. 152). Але не завжди визнання положень нормативно-правового акта такими, що не відповідають Конституції, є констатацією *помилки* нормотворчого суб'єкта. Йдеться про такі положення, що усвідомлено були прийняті з порушенням Конституції, а тому в подібних випадках має місце не *помилка*, а неконституційні дії суб'єкта нормотворення [7].

Так, Президент України здійснює свої повноваження, в тому числі гарант дотримання Конституції, виключно в межах, встановлених Основним Законом. Видаючи укази та розпорядження з питань, віднесених до його компетенції, Президент насамперед повинен дбати про конституційність і законність своїх рішень, до чого його зобов'язують Конституція і закони України. Однак, використовуючи свій статус гаранта Конституції і досить своєрідно розуміючи його призначення, по суті поза зв'язком з конституційними повноваженнями, Президент нерідко приймає рішення, виходячи з доцільності. Її яскравими прикладами є, зокрема, Указ Президента від

15 січня 2000 року № 65/2000 «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» [8], укази від 26 квітня 2007 року № 355 «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» [9] та від 05 червня 2007 року № 496 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України» [10] (в тому числі, Указу № 355, що бути видані в порушення Конституції (повністю або в частині)).

Так, виправляючи *порушення* (не нормотворчу помилку!) Президента в згаданому вище Указі «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» (щодо змісту викладених в пунктах 1 та 6 статті 2 питань: «Чи висловлюєтеся Ви за недовіру Верховній Раді України XIV скликання і внесення у зв'язку з цим доповнення до частини другої статті 90 Конституції України такого змісту: «а також у разі висловлення недовіри Верховній Раді України на всеукраїнському референдумі, що дає підстави Президенту України для розпуску Верховної Ради України?» та «Чи згодні Ви з тим, що Конституція України має прийматися всеукраїнським референдумом?»), Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 27 березня 2000 року (справа № 1-26/2000) [11] зазначив, що «... винесення на всеукраїнський референдум питання щодо недовіри Верховній Раді України за відсутності названого інституту в Основному Законі України було б порушенням такого конституційного принципу, як здійснення органами державної влади своїх повноважень у межах, встановлених Конституцією України, та принципів правової держави, якою проголошено Україну. ... Закріплюючи право визначати й змінювати конституційний лад в Україні виключно за народом, Основний Закон України встановив чіткий порядок внесення змін до Конституції України».

Такий указ не можна вважати помилковим, оскільки він був виданий свідомо і з певною метою, а вказавши Президенту на неконституційність окремих його положень, Конституційний Суд України реалізував функції стримувань та противаг, зокрема у здійсненні повноважень Президентом і парламентом. Проте, хоча правові позиції, закладені Конституційним Судом України у зазначеному Рішенні є досить зрозумілими, як здається, навіть для громадянина не освіченого юридично, *аксіома* про те, що «Основний Закон України встановив чіткий порядок внесення змін до Конституції України», періодично *«перевіряється на міцність»*, і не тільки законодавцем.

Згадаймо Закон України «Про внесення змін до Конституції України» [12], який був ухвалений парламентом, із новими поправками, не маючи на них висновків Конституційного Суду України, як того вимагає ст. 159

Конституції України. Саме на порушення положень статей 19, 85, 159 Конституції України та конституційного порядку внесення змін вказував Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 30 вересня 2010 року [13], як на підставу визнання цього Закону неконституційним.

Вказавши на втрату чинності Законом від 8 грудня 2004 року саме з дня ухвалення Рішення, Конституційний Суд України підтвердив, що ті положення, які були імплементовані в Конституцію України цим Законом, діяли впродовж чотирьох років до ухвалення згаданого Рішення як належні правові норми. Втім, зробивши висновок про відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, Конституційний Суд України фактично здійснив конституційний перегляд існуючого устрою влади в державі, перебравши на себе повноваження установчої влади всупереч тій же ст. 19 Конституції України.

До згаданого Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року залишається більше запитань ніж відповідей, проте воно залишається чинним хоча й фактично позбавленим законної сили внаслідок поновлення Постановою Верховної Ради України 22 лютого 2014 року положень Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII). Втім, залишивши осторонь як політичну, так і правову оцінку цього Рішення й спричинених ним наслідків, факт порушення конституційного порядку внесення змін до Конституції спростувати важко.

Як пряме порушення Конституції (а не допущені в процесі законотворення помилки) були названі Конституційним Судом України й деякі положення відповідних законів про державний бюджет України на поточний рік у п. 3.4 мотивувальної частини Рішення від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007, п. 6 мотивувальної частини Рішення від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002, п. 6 мотивувальної частини Рішення від 01 грудня 2004 № 20-рп/2004. Конституційний Суд України неодноразово вказував на те, що пільги, компенсації та гарантії є видом соціальної допомоги і необхідною складовою права на достатній рівень життя і що звуження обсягу або змісту цього права шляхом ухвалення нових законів або внесення змін у чинні закони згідно зі ст. 22 Конституції України не допускається. Рішенням від 30 листопада 2010 року № 22-рп/2010 [14] Конституційний Суд України визнав неконституційною аналогічну норму Закону України «Про Державний бюджет України на 2010 рік», що дозволяла Кабміну здійснювати перегляд розмірів деяких виплат.

Однак, очевидно «втомившись» усувати такі порушення, наприкінці 2011 року Конституційний Суд України розвернув свою практику в протилежному напрямку, зазначивши у своєму Рішенні від 26 грудня 2011 року [15], що передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними, а механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства. Іншими словами, відсутність у держави грошових коштів фактично є підставою для її звільнення від виконання попередньо взятих на себе зобов'язань. Пересічному громадянину при виконанні грошових зобов'язань (зокрема, цивільно-правових, податкових тощо), в тому числі й перед державою, так не пощастить. Утім, «Quod licet Jovi (Iovi) non licet bovi» (лат. «Що дозволено Юпітеру, не дозволено бику»).

Критикувати це Рішення Конституційного Суду України також можна довго, але змінити будь-що вже все одно не вдасться, принаймні до чергового «розвороту» практики конституційного судочинства. А тим часом, «зміцнивши» хід думок законодавця у напрямку уникнення виконання зобов'язань держави перед її громадянином, Конституційний Суд України фактично нівелював закріплений у ст. 22 Конституції України принцип неможливості звуження обсягу й змісту існуючих прав і свобод громадян. Як наслідок, законодавець отримав можливість змінювати законом про бюджет правове регулювання відносин, що є предметом регулювання інших законів, уряд — правові можливості для передачі йому повноважень з визначення розмірів і порядку здійснення будь-яких видів соціальних виплат, а держава — можливість змінювати механізм реалізації соціально-економічних прав, зокрема звужуючи обсяг і зміст цих прав залежно від свого фінансового становища.

Між тим, незважаючи на подібні рішення Конституційного Суду України, що фактично закріплюють у правовій системі держави закони *неправового* змісту, практика їх реалізації призводить до розбалансування галузей законодавства, порушення злагодженості в механізмі правового регулювання у різних сферах суспільних відносин і в кінцевому рахунку дискредитує не тільки принцип верховенства права, а й верховенства закону як найбільш авторитетної форми та носія права. У свою чергу, правопорушуючі нормативно-правові акти породжують сумнівну правозастосовну діяльність та невідворотно тягнуть за собою порушення прав та свобод людини й громадянина.

Природа законотворчих *помилоч* має ознаки як об'єктивного, так і суб'єктивного, оскільки суперечності в суспільних відносинах так чи інак-

ше відображаються на законотворчому процесі та його результатах, трансформуючись у свідомості законодавця крізь призму його праворозуміння. Іноді законодавець вважає, що він може на власний розсуд вирішувати те чи інше питання так, як сам його уявляє, що нерідко призводить до помилок.

Наприклад, у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вибори народних депутатів України» [16] зазначалось: «Вважається, що виборці, що не беруть участі в голосуванні на виборах, підтримують результати волевиявлення тих виборців, що взяли участь в голосуванні на виборах». Це положення-презумпцію Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 26 лютого 1998 року № 1-рп/98 [17] визнав неконституційним, оскільки воно не є визначенням народного волевиявлення, як і волевиявлення окремих громадян, керуючись тим, що виборці реалізують його на виборах особисто. Отже, хибне уявлення законодавця про природу виборів і волевиявлення виборців відобразилося помилкою в Законі. У такий спосіб законодавець мав намір, на нашу думку, штучно вирішити питання забезпечення явки виборців на вибори.

Перевіряючи закон або окремі його положення на предмет їх відповідності Основному Закону, Конституційний Суд України в мотивувальній частині свого рішення наводить аргументи як неконституційності, так і помилкового уявлення законодавця, що виражено ним в законі, якщо така помилка, а не пряме порушення, мала місце.

Буває, що законодавець допустив, здавалося б, елементарну помилку, але вона може спричинити серйозні правові наслідки, призвести до порушення прав і свобод людини і громадянина. Так, Рішенням Конституційного Суду України від 09 лютого 2000 року № 1-рп/2000 [18] було визнано таким, що не відповідає Конституції України, положення ч. 3 ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [19], згідно з яким повноваження сільського, селищного, міського голови можуть бути припинені достроково за рішенням відповідної ради також «в інших випадках». Помилка законодавця тут полягала в тому, що підстави для притягнення до юридичної відповідальності зазначених посадових осіб могли визначатися не виключно законом, а й на розсуд ради, що суперечить загально визнаним правовим принципам відповідальності. Конституційний Суд України таким чином виключив помилку в Законі, зобов'язавши тим самим законодавця встановити вичерпний перелік підстав притягнення до юридичної відповідальності.

У наведеному прикладі з питання підстав притягнення до юридичної відповідальності такою помилкою було використання формулювання «в інших випадках». Разом із тим елементарність законотворчих помилок полягає не в короткому їх викладі у приписі закону, а в їх явній неузгодже-

ності з вимогами права і Конституції. Припускаючись подібних помилок, законодавець проявляє недбалість щодо формулювання визначень тих чи інших понять, надає особливого значення використуванню у законі термінам, проявляє непослідовність і нелогічність у викладі нормативно-правових приписів тощо.

Прикладом такої непослідовності і нелогічності стали й положення ч. 2 ст. 22 Закону України «Про вибори народних депутатів України» [20] щодо «рівномірного віднесення до всіх одномандатних округів, які утворюються на території столиці України – міста Києва». Визнаючи їх такими, що не відповідають Конституції України, Конституційний Суд України у своєму Рішенні [21] зазначив, що встановлена ч. 2 ст. 22 Закону вимога щодо рівномірного віднесення закордонних виборчих дільниць до всіх одномандатних виборчих округів, які утворюються на території столиці України – міста Києва, з урахуванням співвідношення кількості виборців, які проживають або перебувають за кордоном, та виборців у місті Києві не узгоджується з ч. 2 ст. 18 Закону, якою визначено певну межу відхилення кількості виборців в одномандатному виборчому окрузі, а саме: до дванадцяти відсотків від орієнтовної середньої кількості виборців в одномандатних виборчих округах.

Перелік допущених у виборчому законодавстві помилок можна було б продовжити, проте у цьому, як видається, немає необхідності, оскільки всі вони є результатом недостатнього опрацювання на різних стадіях законотворчого процесу питань, пов'язаних з ефективністю використання правил і засобів юридичної техніки, що істотно впливає на точність викладу в законах нормативних приписів, їх системність і функціональну взаємодію у регулюванні цієї сфери суспільних відносин.

У законотворчій практиці парламенту нерідко трапляються випадки, коли у вже прийнятому законі виявляють не помилки у прямому розумінні, а упущення (недогляд) його творця. Наприклад, п. 15 ч. 1 ст. 85 Конституції України до компетенції Верховної Ради України віднесено прийняття Регламенту, покликаного визначити організацію і порядок роботи парламенту України. Тобто регламент – це нормативно-правовий акт, який приймає Верховна Рада України не в формі закону, а в формі постанови. Водночас п. 21 ч. 1 ст. 92 Конституції України встановлено, що організація і порядок діяльності Верховної Ради України визначаються виключно законом. У зв'язку з цим Конституційний Суд України своїм Рішенням від 01 квітня 2008 року № 4-рп/2008 [19] визнав такою, що не відповідає вимогам Основного Закону, постанову парламенту про затвердження його регламенту. *Подолати* згадану помилку в повному обсязі законодавцю вдалося лише

в 2010 році, ухваливши відповідний Закон України «Про регламент Верховної Ради України» [22].

Вважаємо, що у цьому випадку, як і в схожих інших, законодавець виявив недбалість під час підготовки й прийняття змін до Конституції, котру важко назвати помилкою. Так чи інакше, але в кінцевому результаті остання є наслідком допущеного прорахунку, неадекватного, неточного або неправильного підходу законодавця до природи й характеру регульованих суспільних відносин, вибору ним правових способів та засобів.

Іноді законотворчі помилки лежать ніби на поверхні, тому їх неважко виявити. Проте в законодавстві є чимало помилок, що виявляються лише в результаті застосування його норм протягом певного часу. Ці *помилки* ми називаємо латентними — вони наче заховані в тексті закону та можуть бути виявленими лише через деякий час у процесі їх дії в механізмі правового регулювання. Складність їх виявлення зумовлюється й тим, що нерідко такі помилки впливають з контексту одного або декількох положень закону лише в системному зв'язку приписів закону, в якому виявлено помилку, з Конституцією та іншими актами законодавства, при цьому їх виявлення потребує застосування не тільки юридичних прийомів і засобів, але також методів і досягнень інших галузей науки, сучасної методології і методики дослідження правових явищ. Наприклад, важко виявити латентну помилку без використання лінгвістики і семантики, логіки і філософії, системного і економічного аналізу законодавства тощо. Але так чи інакше в основі цього знаходиться вироблене наукою поняття права, пошук якого в законі по суті справи стає головним і вирішальним у визначенні помилки.

Як приклад латентної помилки можна навести діючу на сьогодні двоступеневу (подвійну) касацію в судах загальної юрисдикції. Як свідчать зміни, що вносяться в законодавство з питань судоустрою, законодавець до сьогодні не визначився у вирішенні питання, яка з вищих судових інстанцій повинна виконувати «справжню» касаційну функцію? Чи це мають бути відповідні вищі спеціалізовані суди, що нині є касаційними судами, чи то Верховний Суд України, котрий у розумінні законодавця не є касаційним, проте, з огляду на надані йому Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» повноваження [23], здійснює повторний касаційний перегляд фактично, хоча і з деякими процесуальними відмінностями від касаційного суду. Проте такий стан навряд чи відповідає вимогам самостійності та ефективності здійснення правосуддя, не сприяє своєчасному поновленню порушених прав громадян, що звертаються за їх захистом до органів правосуддя, та лише підтверджує той факт, що помил-

ки в реформуванні судової системи в Україні є наслідком недостатньо глибокого розуміння головних питань: по-перше, яка судова система відповідає вимогам розвитку Української держави, котра декларує себе демократичною, соціальною і правовою; по-друге, в якому напрямку необхідно проводити це реформування, домагаючись створення неупередженого, справедливого і ефективного правосуддя.

Насамкінець зазначимо, що помилятися природно усім, і законодавець тут не є винятком. Життя не стоїть на місці, логіка, наука і правознавство розвиваються, змінюється й практика, а отже — законотворчі помилки неминучі. Проте виправляти їх необхідно своєчасно і невідкладно, тим більше, маючи в своєму розпорядженні для цього відповідні ресурси і можливості, в тому числі й не в останню чергу, сучасні досягнення наукової думки. Процес створення, вдосконалення, зміни і доповнення законів безперервний, однак лише грамотний, старанний, відповідальний законодавець здатний втілити в законі *основоположні цінності права* — соціальну справедливість, свободу та рівність.

Список використаних джерел

1. Про нормативно-правові акти : проект Закону від 01 грудня 2010 року № 7409 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7409&skl=7.
2. Про законопроекти про нормативно-правові акти : Постанова Верховної Ради України від 20 травня 2011 року № 3428-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3428-vi>.
3. *Сырых В. М.* Теория государства и права : учеб. для вузов. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : ЗАО Юстицинформ, 2007. — 704 с.
4. Словник української мови : в 11 т. — Т. 6, 1975.
5. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. — Т. 3, 1999. — 927 с.
6. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. — Т. 4, 1999. — 941 с.
7. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою : Указ Президента України від 15 січня 2000 року № 65/2000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/65/2000>.
9. Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів : Указ Президента України від 26 квітня 2007 року № 355 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/264/2007>.
10. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України : Указ Президента України від 05 червня 2007 року № 496 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/355/2007>.

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00>.

12. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>.

13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>.

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 14, 24, 64, пунктів 7–13 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-10>.

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11>.

16. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 24 вересня 1997 року № 541/97-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/541/97-%D0%B2%D1%80>.

17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-98>.

18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 6, частини першої статті 11, частини четвертої статті 16, пунктів 3, 5, 6, 9, 10, 16 частини першої статті 26, частин третьої і четвертої статті 41, частини шостої статті 42, статей 51, 52, 53, 54, частини четвертої статті 61, частини першої статті 62, частин першої, шостої, сьомої статті 63, частин четвертої, п'ятої, шостої статті 78, частин третьої, п'ятої, сьомої статті 79, абзацу третього пункту 2 розділу V «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про місцеве самоврядування) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-00>.

19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08.

20. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 року № 4061-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

21. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 22 Закону України «Про вибори народних депутатів України» стосовно рівномірного віднесення закордонних виборчих дільниць до всіх одномандатних виборчих округів, які утворюються на території столиці України – міста Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-12>.

22. Про регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

23. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/192-19>.

Євграфова Є. П. Практика виправлення законотворчих помилок

Анотація. У статті досліджуються питання, пов'язані із виникненням, наслідками та шляхами подолання законотворчих помилок. Наведено відмінності законотворчої помилки від свідомого порушення законодавцем приписів Конституції України. Акцентовано увагу на необхідності комплексного подолання таких помилок органом конституційної юрисдикції та законодавцем, в тому числі шляхом забезпечення законотворчої діяльності загальними стандартами законотворення.

Ключові слова: закон, законотворчість, законотворчі помилки, неконституційність.

Евграфова Е. П. Практика исправления законотворческих ошибок

Аннотация. В статье исследуются вопросы, связанные с возникновением, последствиями и путями преодоления законотворческих ошибок. Приведены отличия законотворческой ошибки от сознательного нарушения законодателем предписаний Конституции Украины. Акцентируется внимание на необходимости комплексного преодоления таких ошибок органом конституционной юрисдикции и законодателем, в том числе путем обеспечения законотворческой деятельности общими стандартами законотворчества.

Ключевые слова: закон, законотворчество, законотворческие ошибки, неконституционность.

Yevhrafova Ye. P. Practice of Correction of Legislative Errors

Summary. The article deals with investigation of issues connected with appearing, consequences and ways to overcome legislative errors. Lawmaking is an integral function of a state. Text of a law is the result of a complicated cognitive process, which includes the elaboration of concept, preparation and expert examination of law, and certainly the consideration and approval by legislative body of power. Just in this sphere legislator commits errors ignoring rules and standards in the process of elaboration and adoption of legislative acts. For lawmaking activity this problem has great significance, since it touches upon rights and freedoms of human and citizen, ruins the system of guarantees. Many legislative errors in Ukraine were committed as for issues of privatization, judiciary, elections, foreign investments, foreign economic activity, land matters, etc. Besides, while removing and correcting some errors legislator sometimes commits other ones.

Attention was paid to investigation of this issue by Russian scholars, particularly, V. M. Baranov, A. S. Dashkov, T. V. Kashanina, O. S. Lashkov, O. B. Lisiutkin, A. V. Lukashova, R. K. Nadeev, S. V. Polenina, V. M. Syrykh, B. V. Chygidin. Among Ukrainian scholars following ones paid their attention to the issue of legislative (lawmaking) errors: Zh. O. Dzeiko, V. M. Kosovych, B. M. Malyshev, V. I. Ryndiuk, I. Yashynina. However, there are no fundamental investigations of this issue in the domestic science.

The contemporary condition of Ukrainian law-projecting is characterized by rather complicated organizational procedures, low level of professionalism among direct elaborators of bills, and, the essential, the absence of corresponding legislative act, which had to contain corresponding standards and to establish clear algorithm of performing legislative activity directing it at the real achievement of the rule of law and the provision of rights and freedoms of individual and citizen. We are talking about the adoption of the Law «On normative and legal acts», whose draft was sent to the Verkhovna Rada of Ukraine, was adopted but vetoed by the President of Ukraine because of the necessity of its completion.

The author provided differences between law error and conscious violation of prescriptions of the Constitution of Ukraine by legislator. The author made examples of removing errors and violations committed by legislators by the Constitutional Court of Ukraine, as well as drew attention to the necessity of complex overcoming such errors by the body of constitutional jurisdiction and legislator including by means of providing legislative activity with general standards of lawmaking.

Key words: law, lawmaking, lawmaking errors, unconstitutionality.